

О. Старчук.

ІВАН ФРАНКО ЯК ШЕКСПИРОЗНАВЕЦЬ*)

Величезний літературний доробок Івана Франка, як поета, прозаїка, драматурга, публіциста, літературного критика і перекладача відображає цілу епоху і займає одне з найвидатніших місць в українській літературі. Можна сміло твердити, що почавши від середини 70-их років XIX століття і до кінця життя, Франко працював на найрізноманітніших ділянках культури і залишив живі сліди у всіх сферах духового життя українського народу. Ні в кого ще в українських письменників не було такого глибокого зацікавлення до всього людського в усіх часах і в усіх країнах, як у Івана Франка.

Тут хочеться навести хоч один із відгуків на його смерть, що появився в львівському часописі "Діло" від 31 травня 1916 року: "Все, чим цікавився людський дух на протязі століть і тисячоліть свого розвитку, все, чим жили і живуть народи та племена всіх частей світа, всі можливі області життя і думки — для всього того жеврів пристрасний інтерес в душі Франка. І то не була сама тільки контемплетаційна цікавість, що легко насичується і пересичується, а цікавість діяльна, невтомно, ненаситно діяльна. Старий Єгипет чи Асирія, Платон чи Спіноза, Шекспірова Англія чи архіновітня Австралія, Дантівські середні віки, чи американський капіталізм, Верлен чи К. М. Майер, парцеляція чи індемнізація, душа польських повстанців чи гуцульських опришків, Хмельницький чи діячі Великої революції, візантійська декаденція чи простота народньої поезії, "Фавст" Гете чи "Чернець" Шевченка, денник чи науковий журнал, філологія чи строга філософія — і хто в силі бодай приблизно перелічити ті області життя цілого людства, які злітав невсипущий дух Франка, в які він вдивався, які він наново в собі переживав."

*) Доповідь читана на Ювілейній сесії УВАН (Канада), присвяченій І. Франкові дня 16 листопада, 1956.

Франко був свідомий того, що історична спадкоємність культур, взаємовплив їх, взаєморозуміння народів і їх співробітництво були і є можливими лише через переклад. Він іде навіть далше і каже, що “добрі переклади важних і впливових творів чужих літератур у кожного культурного народу, починаючи від старинних римлян, належали до підвалин власного письменства.” Це безумовно щира істина. І тому з допомогою перекладної літератури Франко намагався піднести українську літературу.

Перекладна і критико-літературна спадщина І. Франка справді грандіозна. Зібрана разом, вона дала б величезну антологію всесвітньої літератури. Франко перекладає художні твори древніх індійців, древніх китайців, арабів, греків, норвежців, німців, англійців, ісландців та інших народів. Треба відмітити, що, перекладаючи твори іноземних авторів, Франко вибирав найкраще, що могло б сприяти культурному збагаченню українського народу, допомагати в боротьбі проти відсталого консервативної ідеології, сприяти визвольному рухові. У своїй статті “З чужих літератур” І. Франко пише, що “тільки той письменник може нині мати якесь значення, хто має і вміє цілій освіченій людськості сказати якесь слово в тих великих питаннях, що ворущать її душею, та заразом сказати те слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі.”

В автобіографічному листі до М. Драгоманова Франко написав, що в гімназії “кинувся з жаром до читання” Шекспіра, Шіллера, Гете, Пісень про Нібелунгів, Міцкевича, Словацького та інших письменників. В його ранній бібліотеці було багато творів названих письменників, а також твори Діккенса, Ауербаха, Гайне, Бернса, Шеллі, Байрона, Віктора Гюго, Гуда, Мура, Лессінга. Сам Франко говорив, що на нього справили велике враження твори античної літератури — Гомера, Софокля і Таціта, читані в гімназії, коли він і перекладає на українську мову “Антигону” і “Електру” Софокля, дві пісні “Одісеї”, кілька пісень про Нібелунгів, два акти драми німецького письмен-

ника Гуцкова "Уріель Акоста" і цілий "Короледвірський рукопис" із чеської мови.

Т. Франко добре опановував англійську мову і він не тільки з захопленням читав твори Шекспіра в оригіналі, але й вивчав їх та відзначав тематичну багатогранність його спадщини, намагання показати життя в різні історичні періоди, — від античного світу до доби Відродження. Франко цинив Шекспіра в першу чергу за те, що його твори служили людству дзеркалом, в якому воно могло б бачити себе "в цілому рості", а далі за ту велику правду життя, якою пройнята вся творчість великого драматурга. Франко вважав на те, що талант Шекспіра "сяє безсмертним блеском" в зображенні сильних, пристрасних героїв та їх складник і глибоких характерів.

В багатьох літературно-критичних статтях Франко покликається на твори Шекспіра, щоб відмітити якесь явище, дати високу оцінку тому чи іншому письменникові. Так, наприклад, у статті "Тополя", присвяченій відомій баладі Шевченка, Франко пише, що для українського народу він має таке ж велике значення, як Шекспір для народу англійського.

В статтях "У нас нема літератури", "Література, її завдання і найновіші ціхи" та інших Франко радить письменникам вивчати твори великих західноєвропейських письменників, між ними постійно згадуючи Шекспіра. Для збагачення галицького театрального репертуару він перекладає, між іншими, "Венеціянського купця" (*), великого драматурга. Проблема українського шекспірознавства Франко присвячує статтю "Шекспір у русинів", пише про діяльність Шекспірового Фонду, що він заснував у Львові, і перекладає кілька шекспірівських сонетів (друковано їх в ЛНВ).

*) "Короля Ліра" й уривки з "Бурі".

Франка можна сміло вважати основоположником українського шекспірознавства. Він перший із українських літераторів досліджує теоретично твори Шекспіра. Особливу увагу звертають Франкові передмови і пояснення до

перекладів 12 п'єс Шекспіра. Глибокий знавець культури Англії XVI і XVII століття та взагалі взаємовідносин людей епохи Відродження, він вільно оперував фактами з історії різних країн, робивши сміливі та цікаві аналогії. Франко любив починати розгляд якоїсь теми з передісторії питання і закінчувати посиленням на зв'язки її з сучасністю. Він розглядає кожну п'єсу Шекспіра як історичне явище відповідного періоду англійської історії і пов'язує його з діяльністю великого драматурга.

Загально прийнято, що Шекспір користувався трьома основними джерелами. Перше — італійські новелли, почавши від "Декамерона" Боккаччо до новелл Матео Банделло. Друге — Плутарха "Життєписи", що охоплюють біографії визначних грецьких і римських діячів. І третє — англійська історична хроніка Голіншеда, що містить історію Англії до кінця XVI століття. Свої сюжети чи поодинокі теми Шекспір доповнював новими драматичними ситичками, збігом протилежних обставин та глибокими характерами, що виводять перед глядача гострий конфлікт і глибокий ідейний зміст.

Франко докладно знав не тільки перводжерела шекспірівських п'єс, але й наукові праці та розвідки визначних західноєвропейських дослідників творів Шекспіра, як наприклад: Сімрок, М. Ляндав, Брандес, Брандл, Теодор Ельце, А. Бравн, Р. Вюльхер, Артур Саймонс, Сідней Лі та інших. Франко часто покликається на зауваження цих дослідників, годиться в певних твердженнях з одним чи іншим або відкидає їх, ставивши свої власні інтерпретації. При тому Франко оперує добрим знанням теми й виявляє надзвичайну ясність ума і властиву йому об'єктивність. В своїх передмовах і поясненнях до п'єс Шекспіра Франко з великою ерудицією робить відповідні аналогії чи антитези у співвідношенні поодиноких п'єс і тем англійського драматурга до первісних джерел. Франко не виявляє найменших труднощів входити в найтонші подробиці в творах Гомера, Овідія, Теренція, Плутарха, в античну історію й мітологію, в твори еспанських, італійських і французьких письменників, в твори поетів до-

шекспірівської доби, як наприклад Джона Гауера і Чосера. В своїх критичних розвідках Франко докладно вказує на додатки і пропуски Шекспіра, на зміни характерів і дії, на перерібки та автобіографічні натяки. Його критичному оку не втікають навіть і найменші деталі.

Франко глибоко аналізує будову кожної п'єси й відзначає велику філософську глибину шекспірівської трагедії, що висуває важливі питання "про вартість життя, про природу етичних понять і соціального ладу."

Критик ставить Шекспіра-драматурга дуже високо. Для нього Шекспір був великим психологом, який умів дати найтоншу аналізу людської душі та передати її радість, горе і терпіння. Цю думку висловлює Франко зокрема при розгляді трагедій "Гамлет", "Король Лір", "Отелло", "Коріолан". При цьому критик вказує на те, що в цих п'єсах Шекспір дав своїм героям друге життя силою свого великого таланту, перетопивши їх цілком із першоджерел. Франко вважав трагедію "Король Лір" "найвеличнішою" і "найрозумілішою" трагедією Шекспіра, в якій автор "дав нам не фамілійну трагедію в королівських костюмах, а трагедію самого королівства на фамілійнім тлі." Трагедія Короля Ліра полягала в тому, що він не знав і не розумів людей, живши велично у строгім відокремленні.

Критик Франко ясно бачив у творчості Шекспіра те цінне, що принесло драматургові світову славу. Передмови і пояснення Франка до перекладів Шекспіра мають велику наукову цінність для вивчення української шекспіріани. І тут Франко виявився глибоким мислителем, який володів гострим розумом, великою ерудицією і сильним бажанням розкрити перед народом багатства творчості великого світового драматурга.

"В Літературно-Науковім Віснику" він друкує в перекладі уривки з монографій Ю. Брандеса про Шекспіра. За редакцією Л. Франка і з його передмовами та поясненнями видано в рр. 1899—1902 десять драм Шекспіра в перекладі П. Куліша, а саме: "Король Лір", "Коріолан", "Приборкана гоструха", "Гамлет", "Макбет", "Антоній і

Клеопатра", "Юлій Цезар", "Ромео та Джульєтта", "Міра за міру", "Багато галасу даремно".

Перший том "Шекспірових творів" видав Куліш 1882 року, куди увійшли: "Отелло", "Троїл та Кресида" й "Комедія помилок". Куліш переклав ще дві п'єси Шекспіра: "Венеціанського купця" і "Цембеліну", але рукописи їх, на жаль, пропали. Небагато літератур можуть похвалитися такими мистецькими перекладами Шекспіра, як українська.

В 1902 році вийшли у Львові переклади трагедій "Гамлет" і "Макбет" Ю. Федьковича з передмовою І. Франка, в якій він відмічає багатство лексики перекладу, колоритність мови та сумлінний підхід Федьковича до справи. Водночас Франко вказує й на недоліки перекладу. Франко завжди виступає як сумлінний критик і він виявляє і хиби Кулішевого перекладу, коли цього потрібно. В поясненнях до перекладів Куліша Франко додає свої зауваження до хибних місць, а навіть і самий додає інколи свій переклад, ближчий до оригіналу.

Іван Франко глибоко розумів велику силу шекспірівських творів, вірив, що вони "будуть і в українській мові робити свій вплив повільно, але певно." З допомогою перекладної літератури Франко намагався вивести український народ у широкий світ, ніби показуючи йому простори інших країн і епох. Заслуга Франка, як перекладача, критика і інтерпретатора творів Шекспіра являється і в тому, що він постійно дбав про мистецький переклад. Франко був прихильником думки, що перекладений твір повинен жити в народі, як оригінальний. В творчий переклад Франко вклав роки свого життя, свій талант і душу, приносячи в жертву власні творчі задуми.

В українській класичній літературі Франко належить до передових літераторів мистецького перекладу побіч С. Руданського, П. Ніщинського, П. Куліша, В. Самійленка, М. Старицького, П. Грабовського й безумовно Лесі Українки. Однак, як дослідник і популяризатор творів Шекспіра, Франко займає перше місце в українському літературознавстві.